

Vägledning i förändring

- om omvärldsförändringar och dess betydelse för vägledning

Malmö högskola, 2003
Läroarbilden
Enheten för Individ och Samhälle

James Dresch
Anders Lovén

Vägledning i förändring

1. Inledning

En av utgångspunkterna i projektet var att ta fram kvalitetskriterier för god vägledning och efterforska det ”goda exemplet” i vägledning. För att nå detta syfte valdes i första steget några kommuner ut och där genomfördes en mer intensiv intervjustudie. Studien avsåg att beskriva olika aktörers synsätt och reflektioner kring studie- och yrkesvägledning. Av resultaten framgick bland annat att de flesta aktörerna ansåg studie- och yrkesvägledningen som viktig och att verksamheten i olika avseenden behövde förbättras och utvecklas. I den delrapport som insänts till Skolverket har denna problematik behandlats.

För att få en djupare insikt i vägledarnas egen uppfattning anordnades ett seminarium med ett antal engagerade och erfarna vägledare. Seminariet startade med att vägledarna beskrev sitt nuperspektiv och därefter diskuterades och analyserades dessa. Med utgångspunkt i de omvärldsförändringar som pågår diskuterades därefter den framtida vägledarrollen och deltagarna skissade på några tänkbara framtidsscenario.

Erfarenheterna från seminariet visade att det var alltmer angeläget att beskriva och reflektera över de stora omvärldsförändringarna och dess betydelse för såväl vägledarna som deras elever. En ny intervjustudie genomfördes därför med fokus på förändringar och dess betydelse för vägledare och de deras elever. Den senare studien ligger därefter till grund för de överväganden, reflektioner och förslag som presenteras i slutdiskussionen. I det följande används huvudsakligen orden elever eller sökande för de personer som söker vägledning.

2. Bakgrund och litteraturgenomgång

Under det senaste decenniet har en mängd omvärldsförändringar inträffat som gör att många forskare och debattörer talar om ett paradigmskifte (Rifkin, 1995). Enligt detta synsätt befinner vi oss i det postmoderna samhället som innebär att gamla synsätt och värderingar från det modernistiska samhället inte längre är gällande. Ett antal trender och tendenser kan urskiljas som gör att vägledningen i flera avseenden möter nya villkor.

- Ökad decentralisering som ger kommuner större frihet att utforma vägledningens organisation och innehåll.
- Allt fler valmöjligheter i utbildningssektorn parallellt med växande antal friskolor och ökad konkurrens mellan kommunala skolor
- Snabba förändringar på arbetsmarknaden genom bl a internationalisering och ny teknologi
- En arbetsmarknad med å ena sidan brist på arbetskraft inom flera sektorer och å andra sidan marginaliserade grupper med hög arbetslöshet
- Kompetenskraven i arbetslivet tenderar att bli mindre tydliga. Många arbetsgivare betonar mera abstrakta kompetenser som social kompetens, självständighet och flexibilitet.

- Ungdomstiden förlängs och ungdomar tillbringar allt längre tid i utbildningssystemet. Inträdet på arbetsmarknaden förskjuts upp i åldrarna.
- Ett multikulturellt samhälle där personer med annat hemspråk än svenska har en betydligt högre arbetslöshet
- En avsevärt mer internationell utbildnings- och arbetsmarknad
- Ny teknik och teknologi som bl a förändrar kommunikationsmönstren

Övergången till det postmoderna samhället sker inte i ett steg. Flera forskare (Hill, 1998; Storey, 2000) menar att övergången sker stegvis och har skiftande hastighet och omfattning beroende på bransch, nation etc. Även inom vägledning diskuteras paradigmskiftet. Bland forskare och i vägledningsslitteraturen (Peavy, 1996; Collin & Watts, 1996; Savickas, 1993) framhävs att vägledarna måste inta ett mer holistiskt synsätt som en följd av förändringarna i samhällsstrukturen. Collin and Watts menar, med hänseelse på att vi går över i ett postmodernistiskt samhälle att detta kräver “a potentially radical shift, not only in career theory but also in related policy and practice” (p. 393). Peavy nämner de omvälvande förändringarna ekonomiskt, socialt och politiskt. Han argumenterar för ett nytt synsätt i vägledning som en logisk konsekvens av förändringarna. Han är emellertid, medveten om kraften i de gamla strukturerna och säger med en metafor att vägledning och psykologi: “are badly in need of revision since the philosophical horse they have both ridden for the past three-quarters of a century is – unfortunately, dead but still dominant” (p. 23).

Den sista kommentaren är viktig då den pekar på att gamla idéer och synsätt inte har försvunnit trots de stora omvärldsförändringarna. Detta understryks av ett antal studier, se nedan, som visar att både vägledare och deras sökande i flera avseenden är kvar i det modernistiska samhället.

2.1 Sökandes förväntningar och ageranden

Nilsson-Lindström (1999a, 1999b) har genomfört två skilda utvärderingar av kurser för långtidsarbetslösa. Författaren visar bl a att deltagarna har olika förväntningar på vägledningen och att dessa påverkar vägledarens arbetssätt och beteenden. Hon urskiljer tre grupper av deltagare; *kunderna*, *klienterna* och *kollegorna*. Den första gruppen kännetecknas av en passiv attityd och en förväntan att vägledaren skall vara experten. Denna grupp är också den största gruppen av deltagarna. Personer i grupp 2, som endast återfinns i ena utvärderingen förväntar sig att bli sedda och vill ha uppmärksamhet och förståelse. Även denna grupp är relativt passiv. Deltagarna i den tredje gruppen är få men mer jämställda med vägledaren. De är beredda att ta ansvar för sin situation och mer aktiva än de andra deltagarna.

Författaren konstaterar i rapporten att deltagarnas olika hållningar är sammankopplade med deras syn på lönearbete. Kundgruppen kännetecknas av en attityd där arbete ses som en ekonomisk nödvändighet. Den andra gruppen, klienterna, ser arbete som en plats där de erhåller en social identitet. För kollegorna, slutligen, är arbete en plats för självförverkligande och arbete och fritid är intimt sammanvävda med varandra.

Ett av målen i projektet var att stärka deltagarnas egenaktivitet och att skapa en vägledningsprocess. Eftersom vägledningen hade fokus på hela människan benämndes den livsvägledning.

Enligt vägledarna var det nödvändigt att använda ett holistiskt synsätt som innefattade hela personen och hans/hennes situation. (Nilsson-Lindström, 1999a, p.64.). Dock hade den stora gruppen kunder andra förväntningar och det ledde till en spänning mellan vad vägledarna och

deltagarna önskade. "Verkligheten var inte som vi hade väntat att den skulle vara", uttryckte en av vägledarna. Vägledarna ville undvika en roll där de tog hand om det hela för deltagarna. "Samtidigt var det den roll som de flesta deltagarna efterfrågade". (s. 69). Vägledarnas motstånd mot att inta denna roll sågs av deltagarna som en brist på engagemang.

En liknande slutsats drogs i ett annat projekt (Jakobsson & Strandberg, 2001). I detta projekt var målet att vägledarna skulle arbeta utifrån ett konstruktivistiskt synsätt. Utvärderingen visade dock att denna utgångspunkt inte fungerade utan istället var det deltagarnas förväntningar som styrde inriktningen på vägledningssamtalen. Författarna använde begreppen val- och förändringsfall (Tyler, 1969; Lovén, 1993) för att förklara sina resultat. Enligt författarna, tog personer betecknade som valfall mer ansvar för sina beslut än personer betecknade som förändringsfall, som mer eller mindre väntade på att vägledarna skulle föreslå en lösning.

Även ett finskt forskningsprojekt (Vehviläinen, 1999) beskriver svårigheterna med en vägledning baserad på individers aktivitet och egenansvar. Projektet bygger på 21 analyserade vägledningssamtal mellan vägledare och elever där syftet varit att vägledaren skulle fungera som en "process-facilitator, a co-expert, a mentor" (p. 11). Författaren pekar på svårigheterna att arbeta utifrån dessa mål och konstaterar att särskilt med ungdomar är risken stor att vägledarna "act more for the student than with the student" (p. 249). I slutdiskussionen reflekterar författaren över sina resultat och föreslår att vägledarna måste finna "procedural models to do counselling in such a way that they could replace advising, evaluating and suggesting and other such ways of presenting the counsellor's views to the student." (p. 268). Detta kommer att kräva stor metodisk skicklighet men också en mycket aktiv roll för eleven, avslutar hon.

Lovén (2000) finner i sin studie att många ungdomar blir passiva i vägledningssituationen och ser vägledarna som en informationsbank som alltid kan besvara deras frågor. Vissa elever var så passiva att författaren med hänvisning till Seligman (1976) talade om inlärd hjälplöshet. Detta betyder att eleven under sin skoltid har lärt sig ett passivt beteendemönster och inte utvecklat ett ansvarstagande för sitt eget liv. Vägledarnas reaktioner inför dessa elever var att de blev mer aktiva och därigenom förstärkte elevens passiva roll. På många sätt, menar författaren, att elevernas beteende påminde om ett besök hos tandläkaren. Eleverna satte sig ner och väntade på att tandläkaren/vägledaren skulle ordna det hela.

En av slutsatserna var att vägledarna måste arbeta mer processorienterat och aktiverande samt använda fler nya metoder och verktyg. Författaren använde termen multiinstrumentalist för att beteckna den nya vägledarrollen.

Olika perspektiv

I en statlig utredning (Ljung, 2000) beskriver författaren unga människors valmönster. Det framkommer att unga människor söker trygghet och att detta begränsar deras val av flexibla kurser. Författaren konstaterar att detta mönster inte har ändrats sig sedan hon själv gick i skolan 10 år tillbaka.

En viktig slutsats i forskning kring unga människor är att de har olika värderingar och olika sätt att hantera sina liv. I en studie kring livsprojekt (Jonsson, 1995) fann författaren tre grupper av unga människor. Ungdomarna i den första gruppen hade mer traditionella livsprojekt. I den andra gruppen återfanns ungdomar med mer sociala livsprojekt och i den tredje, slutligen, hade ungdomarna mer individuella livsprojekt. I ett annat forskningsprojekt (Lalander & Johansson, 2002) kunde författarna identifiera två grupper: arvtagarna och generation X. Den första gruppen var mer orienterad mot traditionella normer och värderingar och den andra gruppen var mer förändringsinriktad och flexibel. Enligt vissa forskare växer ett nytt begrepp fram, den gränsöverskridande karriären (Lindgren, Packendorff, Wåhlin, 2001). Andra forskare (Arthur & Rousseau, 1996) talar om den gränslösa (boundaryless) karriären.

2.2 Vägledningscentra och Infotek

Etablerandet av vägledningscentra och Infotek var en tydlig trend under 90-talet. Avsikten var att ge en bättre exponerad information och också samla vägledarna i särskilda centra. Dock har denna utveckling något avtagit och istället tenderar skolor att öka i omfattning. Förändringarna ovan har resulterat i en utveckling av Internetverktyg och en utökad självservice. Inom arbetsförmedlingen har en klar linje varit att skapa verktyg och instrument som underlättar elevens egen aktivitet. Ett antal olika websidor har konstruerats och fler är under utveckling. Studier av hur sökande tar emot och använder sig av dessa nya instrument är begränsade. Listerman (2000) studerade ett Infotek under en kort period och kombinerade observationer och intervjuer. Han kunde urskilja tre olika grupper med olika behov och därav olika beteenden. Den första gruppen var helt självgående och kom in och hämtade information skriftligt eller digitalt utan att ta kontakt med någon personal. Grupp nummer två hade viss kontakt med personalen främst för att ställa kompletterande frågor eller få hjälp att tolka och strukturera information. Den tredje gruppen, slutligen, önskade ett personligt samtal och hade betydligt fler frågor och funderingar som de ville diskutera med en vägledare.

En liknande indelning har Sampson och Reardon (1998) gjort när de i beskrivningen av vägledningscentra skiljer mellan self-help service, brief staff-assisted service och individual case-managed services. I grupp 2 ingår dock även gruppvägledning av olika slag. Författarna diskuterar vikten av att skapa bra instrument för att skilja ut vilka sökande som behöver vilken typ av service. Med begreppen "overservice" och "underservice" diskuterar de problemen med att ge de vägledningssökande den "rätta" nivån för att de skall kunna gå vidare i sina liv.

Studierna ovan betonar vikten av att granska de sökandes förväntningar och värderingar inför vägledningen. På samma sätt är det viktigt att granska de väljandestrategier som olika grupper av elever har inför olika val i främst utbildningssystemen.

3. Syfte

Syftet med föreliggande rapport har som angetts ovan förskjutits över tid. Utifrån en litteraturstudie följt av en kartläggningssfas har fokus alltmer centrerats på en förändrad vägledarroll i en förändrad tid.

Huvudfrågeställningen har varit hur olika omvärldsförändringar påverkar och kommer att påverka vägledningens innehåll och utformning.

Utifrån denna har ett antal delfrågeställningar utvecklats.

- Vilka nya arbetsuppgifter och roller har vägledarna?
- Hur har elevers förväntningar och beteenden i valsituationer förändrats?
- Vilken betydelse har den nya teknologin spelat för vägledare och elever?
- Vilka tendenser skönjer vägledarna de närmaste åren?

4. Metod

I inledningen har angetts de olika stegen i projektet. Fas 1 som var en kartläggningsfas avsåg att granska några skolor och genom intervjuer och dokumentgranskning få en bild av hur verksamheten fungerar utifrån olika aktörers perspektiv. Sammanlagt gjordes 25 intervjuer med elever, föräldrar, studie- och yrkesvägledare, skolledare, näringslivsrepresentanter samt politiker.

Fas 2 var ett diskussions- och analysseminarium med ett antal utvalda vägledare. Under två dagar diskuterades vägledningsverksamheten i ett nu- och framtidsperspektiv.

I fas 3 genomfördes en ny intervjustudie med elever och vägledare. Sammanlagt intervjuades 11 vägledare och 26 elever. Intervjuerna var semistrukturerade och grupperade i frågeområden (se bilaga 1 och 2). Flera av frågeställningarna var inspirerade av de resultat som framkom i fas 1 och 2. I bakgrund och litteraturgenomgång har en del av dessa resonemang placerats in i ett forskningsperspektiv. Vägledarintervjuerna genomfördes först och därefter elevintervjuerna.

5. Resultat

I inledningen har angetts de olika stegen i projektet.

5.1 Kartläggningsfas

Fas 1 som var en kartläggningsfas avsåg att granska några skolor och genom intervjuer och dokumentgranskning få en bild av hur verksamheten fungerar utifrån olika aktörers perspektiv. Till skillnad från tidigare studier intervjuades föräldrar, näringslivsrepresentanter och politiker. I studien framkom att framför allt föräldrarna hade mycket oklara föreställningar om studie- och yrkesvägledarrollen. Överlag fanns en god uppskattning av syv-verksamheten vilket överensstämmer med flera tidigare studier (UG95, 1997; Borhagen & Lovén, 1990). Utifrån resultaten konstruerades en modell för att kunna arbeta vidare med ”det goda exemplet” (se bilaga 3).

5.2 Framtidsseminarium

I fas 2 inbjöds ett antal vägledare för att i seminarieform ge synpunkter på vägledarrollen idag och i framtiden. Nedan anges kortfattat resultaten från seminariet.

Seminariet inleddes med att vägledarna ombads att göra en nulägesbeskrivning. Syftet var att identifiera olika fenomen som kännetecknar det moderna samhället. Följande beskrivningar växte fram;

- Ett högt uppdrivet tempo och sms-liknande kommunikationer med kortare tid för reflektion och bearbetning gör att elever ägnar sig åt ”informationszappande”.
- Dagens ungdomar är upplevelsesökare som kräver omedelbar behovstillfredsställelse vilket leder ganska många av dem in på ologiska val.
- Samhällets demokratisering, medias påverkan och den förlängda barndomstiden gör att vuxna kan förledas till att bemöta elever som om de vore vuxna. När de vuxnas förväntningar möts av ungdomarnas relativa omognad leder detta till spänningar.

- Det omfattande informationsflödet och ökade valmöjligheter till och inom gymnasieskolan medför att vägledarna måste skapa strukturer för att bistå lärare, elever och föräldrar.
- Många ungdomar saknar framtidsvisioner och upplever att de inte behövs i dagens samhälle vilket leder till en ökad arbetsbelastning på vägledarna som i högre grad måste motivera eleverna för sina studier.

Vägledarna diskuterade och analyserade även den egna verksamheten genom att identifiera ett antal "kritiska punkter". Några av dessa kritiska punkter hördes samman med oklarheter vad gäller vägledarrollen. Styrdokumenten ansågs vara oklara och inte ge vägledning ett tillräckligt stöd. Vägledarna påpekade även oklarheter i begreppsapparaten kring vägledning och att forskning och metodutveckling inom området har halkat efter. En konsekvens av detta är brist på samsyn inom vägledarkåren och att flera vägledare känner otrygghet i sin yrkesroll vilket gör det svårt för dem att skilja på vad de faktiskt gör och vad de borde göra.

Som en tredje fas i seminariearbetet delades vägledarna in i två grupper med instruktion att skriva fram ett framtidsscenario så som de kunde tänka sig utvecklingen. Genomgående lyftes fram en organisationsförändring där någon form av samordnande plattform eller vägledningscenter samverkade med insatser inom utbildningssystemet. Dessa centra skulle delvis fungera som inspirationshus där medborgare kunde komma och få oberoende vägledning, hjälp med informationssökning, informationsbearbetning och validering. Vägledarna skulle dessutom kunna arrangera utbildningsmässor, arbetsmarknadsdagar, informationsmöten, grupp vägledning samt erbjuda tester. Dessutom skulle kurser arrangeras i jobbsökning, CV-skrivande, intervjuteknik mm.

Vägledarna ansåg att de tydligare måste informera om och marknadsföra sin verksamhet. Detta kunde göras genom att kommunens vägledare bildar en marknadsföringsgrupp som producerar t ex informationsbroschyrer, upprättar hemsidor, annonserar i lokalradio och har en stående spalt i dagstidningen.

5.3 Intervjustudie med elever och vägledare

I fas 3 genomfördes elev- och vägledarintervjuer. I resultatredovisningen nedan har elevers och vägledares svar förts samman och redovisas under ett antal frågeställningar. Dessa bygger på de frågeområden som användes vid vägledar- och elevintervjuer (se bilaga 1 och 2).

5.3.1 Mångfald, en del av den svenska skolans vardag.

Dagens skola har en större mångfald än den skola som fanns för några decennier sedan. Detta påpekas av flera vägledare. De tillägger att det bland barn och ungdomar finns stora skillnader. Skillnaderna kan vara etniska/kulturella, ekonomiska, begåvningsmässiga och/eller sociala. Enligt vägledarna går allt mer av deras tid åt till att arbeta med elever med problem av någon/några av ovanstående kategorier.

Vi har...många elever med invandrarbakgrund. Då krävs det mycket mer. Andra elever är mer självgående.

Även bland svenska barn finns det stora skillnader i förutsättningar för skolarbete och på sikt att delta i olika valprocesser. För elever från hem med studietradition och acceptabla ekonomiska förutsättningar blir skolans mål, normsystem och ambitionsnivå en naturlig förlängning av hemmets. Dessa elever upplever vanligen ingen kulturkrock mellan skola och hem och

skolarbetet och de efterhand allt fler valen blir integrerade delar av elevens liv. En grundskolevägledare uttrycker de stora kulturella skillnaderna så här:

Man pratar om en skola för alla, jo tack! Här finns t ex här på X-skola, där är två grupper av barn; det är de som har välutbildade föräldrar – man diskuterar, är kulturella, åker på semester och kan språk, tycker att skolan är viktig. Man har skolkoden redan med sig. Sen har vi barnen som kommer från YY, inte alla men många av dem. Man sover på en madrass på golvet, har inte lakan, mamma har inget arbete, pappa vet man inte vem det ä, äter gör man när man är hungrig, hur som helst. Böcker finns inte, skolan är skit. --- Och så träffas man då i skolan, och det ställs samma krav, det är på något sätt en absurd skola tycker jag.

En annan vägledare kommenterar:

Man är trångbodd, det finns ingenstans att studera i lugn och ro. Ofta finns många syskon hemma i en liten lägenhet där TV:n oftast står på.

Dessa två världar måste skolan och vägledarna hantera. Det innebär för vägledarnas del att balansera mellan att ge för mycket till de mer krävande barnen från högre socialgrupper och att ge för lite till de övriga eleverna.

5.3.2 Omognad

Frågan om elevernas mognad, eller snarare omognad, inför valet till gymnasieskolan var ett tema som återkom i de flesta intervjuer med vägledarna och eleverna.

Eleverna är inte särskilt mogna för att välja. Deras val är ofta helt orealistiska. Man ber dem igen att fundera lite till, man vill att de ska mogna.

Även i intervjuerna med eleverna på grundskolan var det uppenbart att några elever inte kände sig mogna att hantera sitt gymnasieval

Det hade varit bättre att vänta ett år till med att välja.

På grundskolan upplevde vägledarna de stora skillnaderna mellan elevernas mognad som ett problem. Vissa elever hade fattat väl genomtänkta beslut som hade förankrats hos föräldrar och skolans personal och hade även stärkts genom studiebesök på den valda gymnasieskolan/programmet. Andra hade först efter erhållandet av valblanketten till gymnasieskolan satt igång en sorts valprocess. Ibland består valprocessen av att fråga vägledaren – Vad tycker du jag ska välja? – Vad passar mig? En stor svårighet var att få eleverna att på ett tidigt stadium fundera på gymnasievalet.

...jag har vägledning i åttan för dem som ska göra PRAO, sen i nian vid valet. Man kan inte börja för tidigt ... först när de är i nian och vaknat, då först är de effektivt, då först är det mentalt meningsfullt att ge dem upplysning om valet.

På en av skolorna, där vägledaren är centralt placerad i kommunen och endast då och då kommer ut till skolan, framkom att eleverna saknar en längre process. En av eleverna uttryckte detta med följande korta kommentar.

Hon kom en gång i åttan och visade film och la på stordior.

När eleverna ombeds beskriva hur de tror att deras kamrater upplevt valet talar de flesta om de nog haft ett svårt val med många överväganden. På en skala från 0-10, där 0 är lätt och 10 svårt, har de flesta markerat 7-8.

5.3.3 Familjestöd

I några elevintervjuer utkristalliserar något som skulle kunna betecknas som en "kollektiv omognad" i elevens familj. Detta innebär att en del familjer inte talar om elevens framtid utifrån elevens önskemål och förutsättningar. Istället är det kulturella aspekter eller föräldrarnas överambitioner som styr valet. I andra "omogna" familjer talar föräldrar och eleven överhuvudtaget inte om framtiden och i dessa familjer blir kompisarnas påverkan påtaglig. Eleverna lämnas till viss del ensamma i sitt väljande och här blir vägledarens roll viktig. Det är kanske i detta sammanhang på sin plats att påpeka att när det gäller valet till gymnasieskolan har eleverna inte uppnått myndighetsåldern, valet blir därmed i juridisk mening föräldrarnas val. Om en konfliktsituation uppstår mellan föräldrar och elev är det föräldrarnas beslut som gäller.

Ett annat problem med nära anknytning till ovanstående och som i första hand rör invandrar-elever nämns av gymnasieskolans vägledare.

Föräldrarna har ofta höga krav på eleverna. Sen finns vissa statusyrken, man ska helst bli tandläkare eller dylikt!

En viss uppgivenhet kan också skönjas bland en del vägledare då de konstaterar att eleverna "behöver vägledning på ett helt annat sätt...". Vägledarna ger också uttryck för en brist på "verktyg" för att hantera den här typen av situationer.

... inte mycket vi kan göra här på skolan. De behöver mer social kompetens, lära sig det svenska samhället, svenska koder.

I en del fall menar vägledarna också att traditionell studie- och yrkesvägledning först kan komma in i ett senare skede.

Ofta bygga upp en kontakt först. Förklara sin roll, de flesta vet inte vad en syo är.

- - -

Flera elever är krigsskadade, har traumatiska upplevelser bakom sig, men ännu inom sig. Därför är det oerhört viktigt att man försöker få dem att MÅ bra först. Därefter kan man börja med eventuell vägledning.

5.3.4 Informationsöverflödet

Det stora flödet av information sågs som ett problem av såväl vägledare som elever. En typisk elev sa efter sitt besök på kunskapsmässan

Det var för mycket, jag gitter inte gå runt på alla, vi bara roffade åt oss av godiset.

En annan elev uttryckte det så här:

Vi fick så många broschyrer, jag tog hem dem men sedan kastade jag nästan alla utan att titta på dem, jag bara tittade på broschyren om det jag ville gå på.

Denne elev ger intryck av att ha bestämt sig redan innan utbildningsmässan och därefter endast läste broschyren som kunde bekräfta hennes val.

Andra elever menar att de behöver hjälp av vägledaren för att reflektera. En vägledare beskrev dialogen med en elev.

De klarar inte av att sortera på nå got sätt. De säger: Du, här har jag en utbildning, här får man dator och man får mobiltelefon! Det låter jättebra, kan jag söka det? Jag frågar: Vad är det för utbildning då?

De stora mängderna informations- och rekryteringsmaterial blir till slut ett enda brus som försvårar för eleverna att få saklig information. ”Man orkar inte läsa och det är bara en massa reklam”.

Samtliga de elever vi intervjuat använder Internet på olika sätt, men mest för informations-sökning och chattande. Dock har de använt Internet betydligt mindre för att söka information om utbildningar. Framför allt eleverna på grundskolan tycker inte Internet är till någon större hjälp. Eleverna har gått in på olika skolors hemsida men de anser inte att informationen räcker till. De vill testa av genom att träffa vägledaren och därigenom också få lite tydligare och fördjupad information. Några elever tillägger: ”och få reda på att man inte valt helt fel”.

Vägledarna nämner att många elever (på gymnasieskola och komvux) frågar efter webbadresser men vägledarna är oklara över hur mycket dessa används.

Eleverna hittar på ett annat sätt idag. De kommer ofta till mig med ett papper där de har plockat fram någonting. Det är utbildningar och då får man förklara lite vad det handlar om.

De frågar efter adresser. Inte. Vilken utbildning krävs för det här?

En av de frågor som ställdes såväl till vägledare som elever rörde de behov eleverna har. De svarande fick gruppera eleverna i tre grupper (se sid. 4) och ange hur många de trodde återfanns i respektive grupp. I grupp 1 återfanns de elever som klarar sitt val själva och endast utnyttjar självservice i form av broschyrhämtning eller surfande på nätet. Andelen i denna grupp skiftar mellan de olika skolformerna. Såväl vägledare som elever på grundskolan menar att denna grupp är väldigt liten.

Grupp 1 finns egentligen längre. Här har det skett en förändring! Man måste idag fråga om allting.

Eleverna vill gärna diskutera den information de funnit eller få hjälp att tolka den. De önskar m a o en dialog som inte nödvändigtvis behöver vara så lång. Denna typ av frågor och avcheckning kännetecknar grupp 2 som enligt de flesta är den största gruppen.

En grupp skulle kunna sitta här hur mycket tid som helst. De fixar mycket själv, men de kommer hit och vill stämma av.

I den tredje gruppen återfinns de som vill ha mer hjälp och flera menar att denna gruppen omfattar 20-30%.

Där finns det några som hela tiden skall ha bekräftelse på att de gjort rätt. Det gäller mest trygghet för dem.

En vägledare påpekar att det finns ytterligare en grupp som inte söker information utan som mer frågar över vad de skall göra med sitt liv.

Det är mer: Vem är jag? Och vad kan jag med mitt liv? Det är det som är fokus. Det har inte kommit så långt att det är aktuellt med information än.

Vinkling – opartisk

Enligt vägledarna har det under de senaste åren uppstått en ny situation genom ökad konkurrens såväl mellan kommunala skolor som mellan kommunala skolor och friskolor. Framför allt det senare har lett till problem för vägledarna och i en förlängning av detta resonemang, även för eleverna. Vägledarna upplever problem med att, som de uttrycker det, ”komma bakom friskolornas glättiga rekryteringsmaterial”. ”Hur mycket är reklam och hur mycket är sant?” Även en del elever upplever friskolornas marknadsföring som för genomskinlig som till exempel den friskola som på utbildningsmässan utlovar gratis bärbara datorer och mobiltelefoner till alla sina elever. En elev kommenterade: ”De tror nog att vi är dumma – egen mobil och så...!”. Andra elever berättade att friskolorna nog inte var för de. ”De serverar ju rödvin på föräldramötena.”

Flera vägledare på gymnasieskolor nämner i detta sammanhang hur trycket från friskolorna påverkat vägledarrollen. Vägledarrollen har i flera fall utvecklats till att innehålla stora inslag av rekrytering och marknadsföring. Vägledarna känner i allt högre grad ett obehag då de hamnar i ett etiskt dilemma mellan två ofta oförenliga ståndpunkter, rekrytering och marknadsföring kontra objektivitet och saktighet. Påverkan från skolledning är tydlig men vägledarna är samtidigt medvetna om att minskade elevunderlag medför tjänsteindragningar på skolan och därmed risker för deras egen tjänst.

5.3.5 Ökat behov av stöd

Flera vägledare uppger att de kan skönja en stadig ökning av antalet elever i behov av extra stöd. Detta hör samman med en ökad integration på gymnasieskolan. I praktiken handlar det om att alla elever nu finns i gymnasieskolan och därmed även elever som tidigare vistades på särskolor, träningsskolor eller i andra utbildningsformer. En del av dessa elever är mycket arbetskrävande för vägledarna som måste lägga ner mycket tid på att utarbeta individuella studieplaner och som därefter ofta måste revideras. Det ökade multikulturella samhället har också inneburit att andelen elever med annan kulturell bakgrund eller värdesystem har ökat och inte längre enbart utgör ett ”pikant inslag” som kunde medföra extra resurser. Behovet hos många av dessa elever är ett stöd som kombinerar insatser i hemmet och i skolan. Idag existerar dessa i två skilda världar. Eleverna är också i behov av bekräftelse och olika motivationsskapande insatser.

Vägledarna nämner också att de uppfattar en ökande social skiktning som lämnar utsatta ungdomar i en situation där vägledaren får spela en helt ny och tidskrävande roll som allmän stödfunktion. Här inträffar en dubbel belastningssituation då behovet ökar samtidigt som många skolor har minskat resurserna för elevvårdande personal.

5.3.6 Förändringar?

I våra intervjuer med vägledarna har vi bl a frågat om vilka förändringar som de kan skönja i yrkesrollen under de senaste 10 åren. Frågan har varit öppen och några närmare preciseringar har inte gjorts. En förändring som påpekats av flera av vägledarna, särskilt på gymnasieskolor, är att eleverna blivit mindre mogna att fatta beslut samtidigt som antalet val som eleven ställs inför blivit allt fler. Även konsekvenserna av en allt hårdare samhällsklimat åberopas av några vägledare;

Sen har det blivit jobbigare i skolan, andra problem nu med drogmissbruk, gravida flickor ... arbetsuppgifter ligger ju kvar i botten, vägledning och information. Men förutsättningarna är förändrade.

Konsekvensen av detta är att vägledarna upplever att behovet av personligt stöd i samband med elevinsatser har ökat.

En liknande fråga har berört hur eleverna tror att motsvarande elever 10 år tillbaka resonerade. De flesta tror att det var samma tankar och funderingar då som nu. Någon frågar om de hade Internet och får svaret att det inte fanns. Kommentaren blir då: ”Men det spelar egentligen ingen roll, för det är nog samma frågor som vi har”.

6. Analys och diskussion

Med utgångspunkt i bakgrund, syfte och resultat fördjupas nedan diskussionen kring ett antal frågeställningar.

I bakgrunden skissades på de omvärldsförändringar som har skett det senaste decenniet. Dessa har lett till en fördjupad diskussion kring vägledarrollen i framtiden. Flera forskare har påpekat behovet av ny teoribildning och också en utveckling på methodsidan. Begrepp som holistisk och konstruktivistisk vägledning har lyfts fram som svar på övergången till det postmodernistiska samhället. Samtidigt konstateras med utgångspunkt i ett antal forskningsprojekt att många sökande till vägledning uttrycker värderingar och förhållningssätt som mer är förknippade med det modernistiska samhället. Detta tar sig uttryck i expertövertro, passivitet och en brist på flexibilitet.

Syftet med arbetet har alltmer fokuserats på en förändrad vägledarroll i en förändrad omvärld. En viktig frågeställning har behandlat om och i så fall hur vägledarrollen förändrats och kommer att förändras de närmaste åren. Denna frågeställning hänger intimt samman med vägledares och elevers förväntningar och beteenden. Därför har ett antal intervjuer genomförts med fokus på dessa frågeställningar. Av resultaten framgår att frågeställningen är komplex och svårtolkad. I en del avseenden kan tydliga förändringar skönjas, i andra fall är förändringen obetydlig.

6.1 En förändrad vägledarroll

Vägledarrollen har otvetydigt förändrats enligt de intervjuade. Dock är denna förändring i flera avseenden inte så stora som kunde förväntats. Flertalet arbetsuppgifter och arbetsrutiner ser likartade ut och många frågeställningar och funderingar från elever har inte förändrats över tid. De mest tydliga förändringarna som skönjes anges nedan i stolpsform.

- Elever, främst i grundskolan, beskrivs som mindre mogna att ta ställning till sin framtid
- Internet har gett större tillgång till information
- Konkurrensen inom skolsystemen och med friskolor har medfört svårigheter för vägledarnas opartiska roll
- Ökade svårigheter för vägledare och elever att skilja mellan information och reklam
- Den ökade andelen elever med annat modersmål än svenska har inneburit nya problemställningar och nya arbetssätt för vägledarna
- Elever som själv söker information har minskat trots den nya tekniken
- Allt fler valalternativ ökar behoven av vägledning

6.2 Ungdomars mognad

Den allt längre ungdomstiden och det förskjutna inträdet på arbetsmarknaden samt en ökad etnisk mångfald är tendenser som bidrar till ökad villrådighet vad gäller unga människors möjligheter, förväntningar och krav inför arbetslivet. Elever med bristfälliga kunskaper om arbetslivets möjligheter och krav kan omöjligen fatta väl underbyggda beslut om studie- och yrkesval.

Såväl vägledarna som ungdomarna i våra undersökningar nämner ungdomarnas upplevelse att de saknar självklara funktioner som bidrar till samhällets uppbyggnad och utveckling. De har därigenom svårt att se någon koppling mellan skolarbetet och sin framtid. Detta kan leda till bristande studiemotivation som i sin tur kan bidra till en stökig skolmiljö, sämre studieresultat och därigenom en begränsning av valmöjligheterna till gymnasieskolan och en brist på engagemang i den egna valprocessen.

En minskad insyn i arbetslivets och vuxenvärldens villkor bidrar också till att ungdomsidentiteten blir starkt knuten till eller integrerad i ungdomarnas erfarenhetsfärer. Två källor som starkt bidrar till ungdomarnas identitetsutveckling är skolans värld och underhållningsbranschen. Flera av ungdomarna i vår undersökning som nämnde drömyrken som advokat eller bartender hänvisade till underhållningsbranschens tv-serier som inspirationskällor. Ungdomars arbetslivs- och livsideal kopplas till romantiserade rollfigurer från TV-serier och filmer och är inte förankrade i egna erfarenheter. Media sprider bilder av en verklighet som ungdomarna sedan införlivar i sin identitetsbildning och sin självuppfattning (Ziehe, 1986). En slutsats av detta är att insatser, t ex PRAO, som ger ungdomarna inblickar i arbetslivets realiteter, spelar en viktig roll för ungdomarna.

6.3 Internet har gett större tillgång till information

Ett stort utbud av information är i sig av lite värde. Det är först när information omvandlas till användbar kunskap som den får ett värde. Att endast en mindre del av eleverna i undersökningen använde Internet som informationskälla i samband med sitt valarbete kan tydas på flera sätt. Utbudet av information är idag enormt och upplevs troligen av de flesta som överväldigande. Sökning av information på Internet är fortfarande tidsödande och informationen är ibland av tveksam kvalitet. Elevernas synpunkter på den information de fick i samband med utbildningsmässor tyder på att de inte orkar bearbeta stora mängder information. Svårigheten för eleverna tycks inte ligga i att få tag på information utan att kunna hantera den. Många av de deltagande vägledarna på såväl grundskolor, gymnasieskolan som komvux vittnar om elevernas behov av att diskutera informationen med vägledarna. Vägledarens roll som informationsförmedlare har minskat till förmån för en roll där eleverna får hjälp med att tolka, bearbeta, sortera och värdera information.

Denna delvis nya och kritiska syn på digitala informationssystem återfinns även i den pedagogiska debatten. I en artikel (2003) påpekar Säljö, som bl a är vetenskaplig ledare för KK-stiftelsens forskningsprogram LearnIT, på betydelsen av en mänsklig närvaro för att få sammanhang.

Betydelsen av närvaro av lärare som hjälper till att ge sammanhang för vad man ska göra, som bidrar med att skilja ogrundade påståenden från välgrundade och som vägleder om vad som är intressanta frågor att ställa sig, kommer att öka och inte att minska som en funktion av den utveckling vi nu ser. (s. 22).

Den begränsade nyttan av Internet kan också vara ett tecken på att andra informationskällor föredras av eleverna. Intervjuade elever nämner t.ex. vikten av kompisar och föräldrar. En annan orsak kan vara att eleverna inte orkar söka på nätet. Här kommer den inlärda hjälplösheten in. Resonemanget blir då: Varför söka på nätet när jag kan fråga min vägledare. Detta hänger samman med den bristande mognad som påtalas i resultatdelen. Den grupp av elever som det handlar om kan finna det svårt att själva söka information och orkar inte använda den nya tekniken.

6.4 Konkurrensen inom skolsystemen

Konkurrensen inom skolsystemen och med friskolor har medfört svårigheter för vägledarnas opartiska och obundna roll.

Många vägledare i synnerhet på gymnasieskolorna upplever ett etiskt dilemma då eleverna förväntar sig att vägledaren skall ge saklig information och göra en opartisk bedömning av olika informationsmaterial. Samtidigt är vägledarna utsatt för press från sin skolledning då elevunderlaget utgör grunden för skolans tjänsteunderlag. Vägledarna upplever spänningen mellan vägledarroll och rekryterarroll som alltmer problematisk. Liknande tongångar har också påtalats i Skolverkets rapport om information (Skolverket, 2002).

Flera av gymnasievägledarna nämner i detta sammanhang trycket från friskolorna som ett hot mot elevunderlaget på den egna skolan. Otvetydigt har den ökade konkurrensen om elever på gymnasieskolor under senare år påverkat vägledarrollen på gymnasieskolan. Om detta var alla vägledare överens. Svårare var det för vägledarna att förklara hur. En del såg det som ett mindre, men dock växande problem, och andra var djupt bekymrade över sin dubbla roll.

6.5 Mångfald av kulturer

Andelen medborgare med annat modersmål än svenska, antingen som första eller andra generationens invandrare har ökat. Från en nästan total homogen befolkning fram till 1960-talet har Sverige under en 40-års period utvecklats till ett mångkulturellt samhälle. Barn och ungdomar med etniska och kulturella rötter utanför Sverige finns i stort sett i varje klassrum och utgör i vissa skolor det dominerande elevunderlaget. Det är fel att försöka betrakta dessa barn och ungdomar som en enhetlig grupp då skillnaderna mellan dem är lika stora, eller kanske större, än skillnader ”svenskar” emellan. Ett par saker har många av dessa barn och ungdomar gemensamt. För det första har de föräldrar som inte genomgått den svenska ungdomsskolan och föräldrarna är därför ofta osäker på hur den svenska skolans värdesystem och hur olika funktioner i skolan fungerar. En annan gemensam nämnare är att många av dem har namn och pigmentering som gör dem urskiljbara och därmed presumtiva föremål för framtida diskriminering på arbetsmarknaden, något som de flesta av dem är medvetna om. Denna medvetenhet får ibland negativa konsekvenser för deras studiemotivation.

Utifrån ett vägledarperspektiv upplevs många av dessa elever som mycket arbetskrävande då man lägger mycket tid på dem samtidigt som många skolor har minskat resurserna för den elevvårdande personalen. Behovet hos många av dessa elever är stöd att kombinera hemmets och skolans skilda världar. Dessa elever är också i behov av bekräftelse och motivationsskapande insatser. Om inte de inte får stöd och hjälp under sin utbildningstid löper de stor risk att senare falla utanför arbetsmarknaden och samhällsgemenskapen.

Som konstaterats i resultatdelen är en del av dessa elever inte ”mogna” för studie- och yrkesvägledningssamtal. Här finns en klar parallell till diskussionen om val- och förändringsfall (Lovén, 1991). Valfall innebär att eleverna kan gå in i ett väljande och stegvis resonera sig

fram till ett beslut. Förändringsfall, däremot, innebär att eleverna först måste reducera eller ta bort en del hinder som blockerar deras möjlighet att välja. Det kan vara sociala, personlighetsinriktade eller fysiska hinder. Först när dessa är hanterade kan eleven gå in i de resonemang som kännetecknar ett väljande. Processen för att nå dessa elever är därmed längre och kräver ett mer intensivt och personligt nära arbete. I flera avseenden kan de elever som beskrivs ovan klassificeras som förändringsfall.

6.6 Modernism och postmodernism

Uppenbart befinner sig vår kultur i ett övergångsskede, ett paradigmskifte. Men den här processen ser olika ut för olika organisationer och individer. Här spelar också bakgrund i fråga om kultur, genus, klass mm en väsentlig roll. En del människor betonar och bär med sig mer modernistiska värderingar och behov medan andra personer har värderingar som mer kan beskrivas som postmodernistiska. Teorier kring vägledning och karriär har börjat anpassa sig till de nya synsätten. Risker är emellertid att övergångsprocessen inte beaktas utan teorierna alltför okritiskt accepterar att postmodernistiska värderingar är allmänt spridda bland människor. Å andra sidan finns en risk att vägledarna fortsätter arbeta utifrån modernistiska föreställningar och därigenom förstärker en passiv elevroll. En vägledare säger avslöjande:

...för jag ser till att de inte klarar allt själva, jag hjälper till.

Ett annat problem som eleverna möter i denna övergångsfas är att samhället i vissa avseenden kan ge dubbla budskap. Det kan uttryckas så här: å ena sidan har vi yrkesinriktade program på gymnasieskolan (budskapet kan t ex vara: "här kan du utbilda dig till ett gediget hantverk, bli murare"), å andra sidan skall alla som har högskolebehörighet vara inställda på återkommande utbildning och livslångt lärande. Allt detta signaleras till ungdomar som befinner sig i den period av sitt liv då de söker en identitet och för dem blir detta en stor utmaning.

6.7 En kommunal plattform

I studien har även granskats för- och nackdelar med en omorganisering av kommunens studie- och yrkesvägledning. Utgångspunkten har varit den i utredningen Karriärvägledning.se.nu (SOU2000:45) föreslagna kommunala plattformen för vägledning. I grova drag innebär förslaget att kommunens vägledningsinsatser skall samlas under ett tak t ex i ett gemensamt center och att olika vägledartjänster skall erbjudas till utbildningsanordnare.

Förslaget har av vägledarna som ingått i undersökningarna möts med delade meningar. Vägledarna som deltog i utvecklingsseminariet var överlag positiva till den kommunala plattformen men under förutsättning att de fick inflytande i hur den organiserades och vilka tjänster den skulle erbjuda. Vägledarna som ingår i intervjuundersökningen såg på förslaget med större skepticism, i synnerhet de som är verksamma på grundskolan. Resonemanget som fördes av dessa vägledare var att syvrollen kommer att avvika ganska långt från det de anser vara yrkets kärnområde. Vägledarna ansåg att en av de viktigaste förutsättningarna för jobbet är att de befinner sig tillgängliga för eleverna då många elever vill ha direkt och omedelbar kontakt

Ja, man kommer väl att sitta i något hus, som på Infoteket. Men jag vill inte, tror att man kommer att missa många som inte kommer in till en då. De vill att man ska finnas på plats, alltid. Man skall finnas, det är det viktigaste.

Orsakerna till att eleverna besöker vägledarna är ibland långt ifrån renodlade studie- och yrkesvägledningsfrågor.

De är väldigt diskussionsglada, vill gärna prata om livet och så... , vad som är rätt, vad som är fel. Många elever går kanske inte till mig egentligen för att prata om något som har med syo att göra.

Denna breddade yrkesroll kan diskuteras men är sannolikt följden av de nedskärningar som inträffat inom skolans elevvård. Behovet av vuxenkontakter är stort för många elever och här behöver inte professionen vara det viktigaste.

6.8 Allt fler valalternativ ökar behoven av vägledning

Med vägledning avses någon form av personlig kontakt med syfte att hjälpa eleven att hantera sitt studie- och/eller yrkesval. Samtidigt som antalet valalternativ ökar finns det en tendens i samhället att personlig service, t ex på arbetsförmedlingen eller vid andra offentliga inrättningar, minskar till förmån för en utbyggd självservice. Denna kan vara digital eller telefonbaserad men avsikten är att minska de personliga kontakterna. Vägledarna i undersökningen menar att de känner ett visst tryck att gå mot strömmen. Det betyder att när andra verksamheter ökar sin självservice behöver, enligt vägledarna, eleverna allt mer personlig service.

Förklaringarna till detta är troligen flera och komplexa. Ett faktum är att antalet val och valmöjligheter som eleverna på gymnasieskolan ställs inför har ökat och därigenom har för en del elever beslutsprocessen blivit mer komplicerad. En förklaring kan också vara en vägledarkultur som innebär att vägledarna finner tillfredsställelse i att ge ”god personlig service”. Detta leder i sin tur till att de löper en risk att ta för stort ansvar för elevens val och därigenom ger alltför mycket service (overservice). Ytterligare en förklaring kan vara att vägledarna vid skolor inte satsat så mycket på självservice. Exempelvis finns nästan inga mini-infotek uppbyggda. I undersökningen har det heller inte gått att finna någon vägledare som genomfört en analys för att kartlägga skärningspunkten mellan ökat självservice och det faktiska behovet av individuell personlig service. Tidigare studier (Lindh, 1997; Henrysson, 1994) har också visat att vägledarna sätter personlig vägledning i centrum av sin verksamhet.

Å andra sidan visar denna studie att eleverna i olika avseenden har stora behov av personlig kontakt och att den digitala informationen inte är tillräcklig.

I studien påstår såväl vägledare som elever att de senare inom vissa områden har blivit mindre mogna. Ungdomstiden har förlängts och den tid som eleverna tillbringar i skolan har ökat. Detta gör att ungdomarna tillbringar allt längre tid i ungdomskulturen dvs i den marginella värld där barndom och vuxenvärld möts. En del ungdomar blir brådmogna vilket innebär att de tar till sig vuxnas beteenden och attribut men i andra avseenden är de kvar på barnstadiet.

Svårigheten med att hitta rätt i gymnasieskolan illustreras i det nedanstående. En stor andel elever skjuter upp sitt ställningstagande i gymnasievalet genom att välja eller hamna inom det nuvarande IV-programmets vida ramar. Ytterligare ett stort antal kompletterar på Komvux mer eller mindre direkt efter gymnasieskolan. Slutligen tyder införandet på allt fler orter av s k college år på att många ungdomar inte finner sin väg i gymnasieskolan.

7. Diskussion och förslag

Föreliggande rapport har ett begränsat empiriskt underlag och har därför mer prägel av en pilotundersökning. Trots detta ser vi det som angeläget att utifrån de frågeställningar som väckts i rapporten diskutera några förslag till utveckling.

En av de viktigaste slutsatserna i denna rapport är att de stora omvärldsförändringarna påverkat såväl vägledare som deras elever. Dock är dessa förändringar olikartade till sin karaktär och kan i en argumentation användas för att hävda en mängd olika ståndpunkter. Så kan t ex vägledare få stöd för att den personliga vägledningen behöver ytterligare utvecklas. Andra kommer att hävda att den digitala informationen måste bli bättre och mer kundanpassad.

Författarnas uppfattning är att omvärldsförändringarna framför allt måste leda till lokala analyser och diskussioner. I centrum för syv-verksamheten står den enskilde eleven. Denne måste ges möjlighet att aktivt och medvetet ta ställning i de olika valsituationer som tenderar att öka. De skilda elevbehoven måste mötas på ett bättre sätt än vad som sker idag. Det finns anledning att både varna för ett alltför stort omhändertagande av eleven (overserving) respektive ett nonchalerande av elevens behov (underserving).

För att möta dessa olika behov måste vägledningen vara organiserad så att den uppmuntrar till självservice samtidigt som den erbjuder mer kvalificerad hjälp. I vissa fall måste också denna senare service ske direkt uppsökande till de grupper som annars hamnar utanför.

Ett annat viktigt resultat är bilden av vägledare som känner sig osäkra på det etiska dilemma som dubbelrollen som både vägledare och rekryterare/marknadsförare innebär. Dilemmat växer, påpekar flera vägledare, men har inga recept för hur man skall hantera det.

Enligt vår uppfattning måste vägledningen till vissa delar separeras från den lokala skolenheten om trovärdigheten på sikt skall kunna upprätthållas. Vägledarens placering kan vara som idag men den kommer inte att vara underställd skolans ledning. Placeringen kan fortsatt vara på skolenheten eller kombinerad med tjänstgöring vid resurscentra/vägledningscentra/lärcentra/inspirationscentra. Anställningen blir mer frikopplad från den lokala skolenheten.

Övertron på digitala verktyg behöver ersättas med en mer realistisk syn. Vid seminariet med vägledarna efterlystes framför allt verktyg och metoder som stimulerade egenaktivitet och självkänedom. I vårt land har detta utvecklats i liten utsträckning. Dessa kan lämpligen användas i pedagogisk verksamhet, i gruppssammanhang eller individuellt.

Som en röd tråd i denna undersökning har framgått att ungdomar och vuxna inte är någon enhetlig grupp. Vägledare möter elever med skilda värderingar, behov och beteenden. Dessa går inte att möta på samma sätt. Av det skälet måste vägledarna utveckla nya arbetsformer och nya verktyg och inte minst bli bättre på att kartlägga behov och erbjuda olika former av stöd och vägledning.

Vi menar att det behövs ett brett upplagt forsknings- och utvecklingsprojekt som ger möjlighet att fördjupa en del av de frågeställningar som väckts i detta projekt. Samtidigt krävs också ett utvecklings- och utvärderingsarbete där nya former för vägledning, såväl innehållsmässigt som organisatoriskt utvecklas och utvärderas.

8. Slutord

8.1 Från studie- och yrkesvägledning till karriärutveckling

Samhället är beroende av en frisk, välmående och arbetsför befolkning. Vikten av karriärutveckling i dagens samhälle där identitet är så nära knuten till yrken kan inte underskattas. Psykologer som Freud och Adler har påtalat att det finns hos de flesta människor ett psykologiskt behov av att bidra till samhället och att detta behov är centralt för motivation och identitetsskapande. När individen upplever att hennes arbete bidrar till att skapa ett bättre samhälle finner hon större tillfredsställelse, får bättre självuppskattning och känner sig mer integrerad i samhället. Tyvärr är det alltför många människor som upplever sina arbeten som mindre viktiga och att deras insatser inte bidrar till att skapa ett bättre samhälle. Detta kan lätt leda till att individen känner en vikande tillfredsställelse med sitt liv och en alienation från samhällslivet. Kanske kan denna alienation vara en del av förklaringen till yttringar av frustration som våld och förstörelse och även till den lavinartade ökningen av långtidssjukskrivningar.

Om arbete skall betyda mer än lön måste karriärutveckling bli mycket mer än ett slumpmässigt eller chansartat väljande. Individen måste kunna se sitt liv som en meningsfull process som integrerar hans/hennes förutsättningar, intressen, begåvningar, värderingar och studie- och yrkesmöjligheter med hans/hennes begränsningar. Först då blir karriärutvecklingen en integrerad del av ett tillfredsställande liv.

Begreppet karriärutveckling inbegriper även medvetenhet om dagens och morgondagens föränderliga arbetsmarknadsstrukturer. Det är idag helt orealistiskt att ha ett linjärt perspektiv på karriärplanering. Att arbeta upp sig genom lång och trogen tjänst hos en och samma arbetsgivare hör idag till undantagen. Idag behövs en cyklisk syn på karriär där livet är en hel serie av komplexa förändringar som kommer med jämna mellanrum och kräver flexibilitet, engagemang och initiativkraft för att få framgång. En viktig aspekt av den cykliska synen är medvetenhet om att, även om man är välinformerad och har med omsorg planerat, finns det inga garantier att få "det perfekta jobbet" för att nå självtillfredsställelse. För många kommer tillfredsställelse att nås i andra samhällsfunktioner än förvärvslivet.

Dagens holistiska syn på människan utgår från att karriärutveckling inte enbart är kopplat till karriär i dess snäva bemärkelse. Karriär idag omfattar alla aspekter av individens liv och omfattar alla roller som han/hon innehar. Karriärutvecklingsprogram måste därför även ta i betraktelse den komplexa balansen mellan yrkeskarriär, kulturell bakgrund, samhällsengagemang, familj, fritidsintressen mm.

Målet för karriärutvecklingen måste således vara att förbereda individen för att framgångsrikt och med självförtroende kunna navigera i en föränderlig och dynamisk värld med en tyngdpunkt på personlig utveckling och livslångt lärande.

Referenser

- Arthur, M. & Rousseau, D. (Ed.). (1996). *The boundaryless career: a new employment principle for a new organizational era*. Oxford: Oxford University Press.
- Collin, A. & Watts, A. (1996). The Death and Transfiguration of Career - and of Career Guidance? *British Journal of Guidance & Counselling*, 24.
- Jakobsson, A-S. & Strandberg, A. (2001). *Utvärdering av projektet Offensiv Vägledning*. Malmö: Yrkespedagogisk dokumentation, 197.
- Jonsson, B. (Ed.). (1995). *Studies on Youth and Schooling in Sweden*. Stockholm: Institute of Education Press.
- Henrysson, L. (1994). *Syo-kulturer i skolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hill, M. (1998). *Kompetent för "det nya arbetslivet"?* Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lalander, P. & Johansson, T. (2002). *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, M. Packendorff, J. Wåhlin, N. (2001). *Resa genom arbetslivet*. Lund: Academia Adacta.
- Lindh, G. (1997). *Samtalet i studie- och yrkesvägledningsprocessen*. Stockholm: HLS Förlag.
- Listerman, T. (2000). *Hämtare, väljare och frågare*. Uppsala universitet. Institutionen för Kommunikationsvetenskap, Medier och Kommunikation.
- Ljung, M. (2000). *Utbildning i broschyrspråkets värld*. I SOU:47 *Mångfald i högskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Lovén, A. (1991). *Arbetsvägledning i närbild*. Stockholm: Trinom förlag AB.
- Lovén, A. (2000). *Kvalet inför valet*. Malmö: Studio Psychologica et Paedagogica Series Altera CLII, Institutionen för pedagogik.
- Nilsson-Lindström, M. (1999a). *En processutvärdering av projektet New Deal*. Lund: Department of Sociology, Lunds Universitet.
- Nilsson-Lindström, M. (1999b). *En processutvärdering av projektet Trampolin*. Lund: Department of Sociology, Lunds Universitet.
- Peavy, V. (1996). *Constructivist Career Conselling and Assesment*. *Guidance & Counselling*, 11.
- Peavy, V. (1998). *Konstruktivistisk vägledning*. Stockholm: Trinom Förlag AB.
- Reardon, R. Sampson, J. (1998). *Maximizing Staff Resources in Meeting the Needs of Job Seekers in One-Stop Centers*. *Journal of Employment Counselling*, vol 35.
- Rifkin, J. (1995). *The end of work: The decline of the global labor force and the dawn of the post-market era*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Savickas, M. (1993). *Career Counselling in the Postmodern Era*. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 7, 205-215.
- Seligman, M. (1976). *Hjälplöshet. Om depression, utveckling och död*. Stockholm: Aldus.

- Storey, J. (2000). 'Fracture lines' in the career environment. In A Collin., R Young. *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Säljö, R. (2003). Ingenting överträffar samtalet. *Pedagogiska magasinet* 1/03.
- SOU 2001:45. *Karriärvägledning*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Tyler, L. (1969). *The Work of the Counselor*. (Third ed.). New York: Appleton-Century-Crofts.
- Vehviläinen, S. (1999). *Structures of Counselling Interaction*. Helsinki: University of Helsinki, Department of Education.
- Ziehe, T. (1986). *Ny ungdom: om ovanliga lärprocesser*. Stockholm: Norstedt.

Bilagor

Bilaga 1

Frågeområden vägledare

Vad har du för arbetsuppgifter. Fördelning mellan dessa? Vilka är viktigast?

Vilka påverkar dina arbetsuppgifter?

Vad vill du med din verksamhet?

Vilka förväntningar har dina studerande på syv? Olika grupper? Vilka frågor söker de svar på? Hur har dessa förväntningar förändrats över tid?

Hur mogna att välja anser du att dina studerande är? Vad behöver de som inte är mogna för att göra ett bättre underbyggt val?

Vad menar du med processinriktad vägledning? Hur kan din verksamhet svara upp mot detta? Vilka hinder/möjligheter ser du?

Hur ser du på gruppindelningen (självservice, begränsad service, fullservice)? Hur stämmer den med dina erfarenheter? Hur är fördelningen mellan grupperna? Andra grupper?

Hur är din vägledning organiserad för att möta olika behov (lokaler, informationsmtrl, datorer etc). Vad saknas?

Hur skulle du vilja förändra verksamheten om du hade fria händer? På din enhet respektive i kommunen. Vilka hinder/möjligheter ser du?

Hur har din yrkesroll förändrats? Hur tror du att den kommer att förändras de närmaste åren?

Bilaga 2

Frågeområden elevintervjuer

När vi säger studie- och yrkesorientering (studie- och yrkesvägledning). Vad tänker ni på?

Vad är det för frågor ni funderar över gällande er framtid?

Hur tar ni reda på det ni vill veta? (Själv/genom andra?)

Vilken hjälp behöver ni för det?

När ni träffar en vägledare, vad förväntar ni er?

Ta ställning till grupperna (självservice, begränsad service, fullservice). Var är ni? Vad tror ni om övriga elever på skolan? (samma årskurs).

Hur gick Ditt val till? Vilka var med i den "processen"? Hur resonerade ni?

Hur svårt/lätt var valet? Ange på en skala 0-10 (0 lätt, 10 svårt)

Hur mogna kände ni er, dvs ansåg ni att ni hade den kunskap och insikt som kan behövas för att välja? Om inte, vad saknades? Varför? Kunde du/andra gjort mer för att vara bättre förberedd?

Det goda exemplet

